

● *Weet welk plantmateriaal je koopt!*

Als bos- en natuurbeheerder wil je bij het planten van bomen en struiken dat ze goed aanslaan en een vitale beplanting gaan vormen die voldoet aan de gestelde beheerdoelen. Hiervoor is het belangrijk dat het plantmateriaal vitaal is, goede uiterlijke kenmerken heeft en van een geschikte genetische herkomst is. De eerste twee aspecten kunnen bij aflevering goed worden gecontroleerd, maar de genetische herkomst niet. Dit Bosbericht gaat in op de vraag hoe je als beheerder ervoor kunt zorgen dat je genetisch hoogwaardig plantmateriaal krijgt geleverd.

Weet welk plantmateriaal je koopt!

Doordachte keuze voor plantmateriaal

Bos- en natuurbeheerders hebben een uitzonderlijk vak. Ze moeten namelijk tientallen jaren vooruit kijken om zich een beeld te kunnen vormen van het resultaat van hun handelen. Geduld en toekomstvisie zijn dan ook belangrijke waarden. Deze eigenschappen maken beheerders bijzonder, maar het brengt ook een bijzondere verantwoordelijkheid met zich mee. Dit wordt bijvoorbeeld sterk weerspiegelt bij het planten van bomen en struiken. De genen die hiermee in het bos worden gebracht kunnen namelijk eeuwenlang in het bos bewaard blijven. Niet alleen in de aangeplante bomen en struiken zelf, maar ook in hun nakomelingen. De keuze voor plantmateriaal is dan ook een belangrijke beslissing voor beheerders, die doordacht en deskundig moet gebeuren.

Hoe weet je of plantmateriaal van een goede herkomst is?

Als beheerder wil je er zeker van zijn dat het gebruikte plantmateriaal een goede genetische kwaliteit heeft. Je wilt bijvoorbeeld dat het plantmateriaal een hoge resistentie heeft tegen ziekten en plagen, een rechte stamvorm en fijne betakking heeft, snel groeit of van een genetisch inheemse (autochtone) herkomst is. Maar hoe weet je of plantmateriaal van een goede herkomst is? En hoe kun je dit controleren? Dit is mogelijk als je zelf weet waar het plantmateriaal vandaan komt. Maar hoe doe je dit als je plantmateriaal koopt? Om beheerders hierbij te helpen heeft de Europese Unie in 1999 een richtlijn opgesteld (Richtlijn 1999/105/EEG), die de Nederlandse overheid heeft verwerkt in de Zaaizaad- en Plantgoedwet. Hierdoor worden leveranciers verplicht om alleen plantmateriaal te verkopen van

geregistreerde herkomsten. De richtlijn en de daaraan gekoppelde wet hebben overigens alleen maar betrekking op een vijftigtal soorten (de zogenaamde richtlijnsoorten) én zijn alleen van toepassing als het plantmateriaal gebruikt wordt voor bosbouwkundige toepassingen. In Nederland is 'bosbouwkundige toepassing' gekoppeld aan alle terreinen die onder de Boswet vallen (dus ook landschappelijke beplantingen). De wet richt zich alleen op de handel in plantmateriaal. Beheerders kunnen deze wet dus niet overtreden, zolang ze geen plantmateriaal verhandelen.

Handige hulpmiddelen

Op basis van deze wetgeving is een heel systeem opgezet dat beheerders in staat stelt om aantoonbaar goed genetisch plantmateriaal te kopen. Dit heeft handige hulpmiddelen opgeleverd voor beheerders. Zo zijn er door een uitgebreid selectie- en veredelingsprogramma geschikte herkomsten geselecteerd. Deze zijn opgenomen in de Nederlandse Rassenlijst Bomen. Als je plantmateriaal uit deze lijst bestelt, weet je dat het aan de hoogste eisen voldoet op het gebied van de genetische kwaliteit. Verder is door de NAKtuinbouw (zie kader) een certificeringssy-

steem opgezet. De herkomst is immers niet af te zien aan het plantmateriaal zelf. Met het certificaat in handen heeft een beheerder zekerheid dat een geleverde partij afkomstig is van de bestelde herkomst uit de Rassenlijst.

Rassenlijst Bomen

In de afgelopen eeuw is er constant gewerkt aan het selecteren en kweken van rassen die geschikt zijn voor de aanplant in bossen, stedelijk groen en landschappelijke beplantingen. Hierbij werd gelet op eigenschappen als groei, ziekteresistentie, vorm en dergelijke. Alle bomen en struiken die de strenge selectie hebben doorstaan zijn opgenomen in de Nederlandse Rassenlijst Bomen (www.rassenlijstbomen.nl). Hierin kan op soort worden gezocht naar geschikte herkomsten. Er wordt onderscheid gemaakt tussen vier categorieën plantmateriaal:

- De categorie 'van bekende origine/Source Identified' (SI) is in Nederland gereserveerd voor autochtoon plantmateriaal. SI-herkomsten uit het buitenland zijn in het betreffende land mogelijk autochtoon, maar niet in Nederland.
- 'Gekeurd' (Q of ZQ) bestaat uit plantmateriaal waarvan de moederbomen op individueel niveau zijn geselecteerd op

NAKtuinbouw

De NAKtuinbouw (voorheen NAKB) is in Nederland de organisatie voor toezicht, controle en certificering van plantmateriaal. De controle van de NAKtuinbouw begint bij het verzamelen van zaad. De NAKtuinbouw houdt toezicht op de afgifte van een basiscertificaat na de zaadwinning (in Nederland), waarop hoeveelheid, categorie en originegegevens zijn opgenomen. Dit basiscertificaatnummer volgt het plantmateriaal door de gehele keten en wordt uiteindelijk vermeld op het certificaat dat een beheerder in handen krijgt. De NAKtuinbouw volgt het opgekweekte plantmateriaal onder andere door een jaarlijkse controle op de kwekerij. De NAKtuinbouw bekijkt momenteel in het kader van de Green Deal 'Weet welk plantmateriaal je (ver)koopt' of er mogelijkheden zijn om het certificeringssysteem verder aan te scherpen.

bosbouwkundige criteria als groeipotentie, doorgaande spil, fijne betakking, juiste takaanzet en andere groei- en gezondheidsaspecten. Deze individuele bomen zijn bijeengebracht in een 'zaadgaard' met als doel zaad te produceren voor plantmateriaal.

- 'Getest' (T) bestaat uit bosbouwkundig plantmateriaal dat in veldproeven een significante meerwaarde had boven de geaccepteerde standaards.
- 'Geselecteerd' (S) bestaat uit plantmateriaal uit een geselecteerde opstand die positief beoordeeld is op bosbouwkundige criteria.

De keuze voor een bepaalde categorie of herkomst dient voornamelijk ingegeven te worden door de te realiseren doelen. Indien productie van hout een (neven)doelstelling is, dan is een zaadgaard of selectieherkomst de beste keuze. In afnemende volgorde van kwaliteit komen dan respectievelijk de categorieën ZQ (Qualified), T (Tested) en S (Selected) in aanmerking. Bij beplantingen met een (overwegend) ecologisch doel ligt het voor de hand om voor plantmateriaal uit de categorie SI (Source Identified) te kiezen. Voor struiken is alleen SI beschikbaar.

Beheerders aan zet

Met de wetgeving in het achterhoofd mogen kwekers alle binnen de EU geregistreerde herkomsten van plantmateriaal leveren voor bosbouwkundige toepassingen. Door de Europese benadering is het dus wettelijk ook toegestaan om Zuid- of Oost-Europees plantmateriaal in Nederland te verhandelen, mits de leverancier duidelijk de herkomst op het leveranciersdocument vermeldt (wettelijk verplicht!). Een vreemde herkomst is lang niet altijd verstandig of gewenst, gezien de andere (klimatologische) factoren die dan een rol spelen. De wetgeving is bovendien alleen van

toepassing op vijftig richtlijnsoorten, terwijl er veel voor te zeggen is om ook voor andere soorten dezelfde hoge eisen te stellen aan de genetische herkomst (bijvoorbeeld voor stedelijk groen). Het is dan ook belangrijk om bij het bestellen van plantmateriaal goed aan te geven wat de eisen zijn ten aanzien van de genetische herkomst. Hoe doe je dit dan?

Hoe bestellen?

Het moet het de leverancier duidelijk zijn dat het plantmateriaal, voor wat betreft de richtlijnsoorten, bestemd is voor bosbouwkundige toepassingen. Dan is hij verplicht plantmateriaal uit een rassenlijst te leveren met bijbehorende documenten. In de wetgeving is zoals gezegd niets vermeld over welke rassenlijst het moet gaan. Rassenlijsten van omliggende landen kunnen weliswaar geschikte herkomsten bevatten en worden overigens in toenemende mate ook opgenomen in de Nederlandse Rassenlijst, maar het ligt voor de hand om vooral plantmateriaal te bestellen uit de Nederlandse Rassenlijst Bomen. Bij het bestellen van plantmateriaal kunnen deze aspecten per soort worden gespecificeerd of in zijn algemeenheid worden benoemd. In figuur 1 is voor de meest veelvoorkomende gevallen weergegeven hoe een opdrachtformulering in een bestek of bestelling er uit kan zien.

Kwekers moeten voor bosplantsoen grofweg twee tot vier jaar voor de verkoop inschatten hoeveel zaad ze van welke soort en herkomst en in welke hoeveelheden ze op moeten gaan kweken tot plantmateriaal. Bij laanbomen is dit nog veel langer. Het is gezien de grote hoeveelheid soorten, herkomsten, leeftijden, maten, teeltwijzen e.d. onmogelijk voor de kwekers om altijd alles beschikbaar te hebben. Houd er dus rekening mee dat hoe specifieker

de opdrachtformulering is, des te kleiner de kans dat dit plantmateriaal geleverd kan worden. Dit pleit er voor om vroegtijdig te bestellen of zo nodig het bosplantsoen zelfs op bestelling te laten produceren.

Inkopers van de overheid

Inkopers van de overheid moeten sinds 2011 voldoen aan de eisen uit "Duurzaam inkopen van groenvoorzieningen". Voor de groenvoorzieningen in buitenstedelijk gebied is hierin de eis opgenomen om minimaal 25 procent plantmateriaal te kiezen met een herkomst uit de Rassenlijst Bomen. Het was de bedoeling om dit percentage later te vergroten. Door de grote hoeveelheid autochtoon plantmateriaal dat er door overheidsinkopers wordt ingekocht, wordt dit percentage waarschijnlijk al lang gehaald. Als de overheid de ambitie heeft om met het duurzaam inkopenbeleid bij te dragen aan het vergroten van de inkoop van plantmateriaal uit de Rassenlijst Bomen, dan zal zij het percentage waarschijnlijk dus naar boven moeten bijstellen.

Hoe controleren?

De kwaliteit van plantmateriaal wordt niet alleen bepaald door de genetische kwaliteit, maar ook door de uiterlijke kwaliteit en de conditie. Het is belangrijk om dit bij elke levering goed te controleren. Echter dit artikel gaat vooral in op de genetische kwaliteit. Een controle op dit laatste is alleen mogelijk als er specifiek gevraagd is naar aantoonbaar gecertificeerd materiaal van een herkomst uit de meest recente Rassenlijst Bomen. Een leverancier is dan verplicht om op de afleverbon de basiscertificaatnummers en de herkomst te vermelden en een certificaat bij te leveren (zie figuur 2). In de praktijk gebeurt dat echter lang niet altijd. Zorg er dus voor dat de

leveranciersdocumenten ook daadwerkelijk worden bijgeleverd, want alleen dan kan het gecontroleerd worden. Wat kan er op het leveranciersdocument worden gecontroleerd? Er bestaat geen standaardopmaak of -format voor een dergelijk document, maar er zijn wel vaste onderdelen die erop vermeld moeten worden, zoals:

- botanische naam, categorie en oorsprong. Op basis van deze informatie op het certificaat kan worden gecontroleerd of de geleverde partij plantmateriaal overeenkomt met de eisen uit de bestelling.
- Verder is het nummer van het uitgangsmateriaal in het nationale register (rassenlijst) een belangrijk onderdeel. Als er een bepaalde herkomst is gevraagd, dan kan er aan de hand van dit nummer in de bestelling en/of de Rassenlijst Bomen worden gecontroleerd of dit overeenkomt met de bestelde kwaliteit of herkomst. Met behulp van de eerste twee letters kan het land van herkomst worden bepaald (NL voor Nederland.). De twee letters daarna staan voor het type uitgangsmateriaal (ZQ, Q, T, S, SI) en de cijfers daarna staan voor respectievelijk het gebiedsdeel, district, herkomstnaam en individuele opstand.
- Een ander belangrijk onderdeel is het basiscertificaatnummer. Voor Nederlands plantmateriaal begint dit normaal gesproken met "EG: NL31", waarbij de laatste de landcode is. Daarna volgt het jaartal van de zaadinzameling (niet van uitzaai!) en het specifieke certificaatnummer dat de NAKtuinbouw heeft afgegeven. Als er twijfels zijn over de betrouwbaarheid van het certificaat, dan kan hiervoor gebeld worden naar de NAKtuinbouw (Keuringen boomkwekerijgewassen) via telefoonnummer 071-3326288.

Tot slot

Met de keuze voor het juiste plantmateriaal wordt de basis gelegd voor een succesvolle beplanting. De genetische herkomst van het plantmateriaal speelt daarbij een belangrijke rol. Het is aan de beheerder om voor kwalitatief hoogwaardig genetisch materiaal te kiezen én om te controleren of dit ook daadwerkelijk geleverd is!

*Patrick Jansen
Martijn Boosten
Casper de Groot*

Met dank aan Bert van Os en Gerard Grimberg

Dit artikel is mede mogelijk gemaakt door het Par Terra Fonds

Een woud van kwaliteitseisen

In bestekken en op bestelbonnen worden veel verschillende termen aangetroffen die de suggestie wekken van een kwaliteitseis. De meesten zijn wettelijke teksten gebaseerd op fyto-sanitaire EU-regelgeving en hoeven niet genoemd te worden als eis. Om foutieve toepassing en tegenstrijdigheid van deze termen te voorkomen, is het juist niet verstandig alles te vermelden. De meest gebruikte zijn:

- NAKtuinbouw kwaliteitscontrole: de vermelding op afleverdocumenten dat de leverancier is geregistreerd bij NAKtuinbouw.
- EG kwaliteit: aanduiding dat het teeltmateriaal voldoet aan de in diverse EU richtlijnen geformuleerde wettelijke minimumeisen, bijvoorbeeld op het gebied van administratie, bedrijfshygiëne, eigen kwaliteitscontroles en product traceerbaarheid.
- EG plantenpaspoort: aanduiding dat het teeltmateriaal voldoet aan de in de EU fytorichtlijn geformuleerde eisen ten aanzien van het vrij van ziekte zijn.

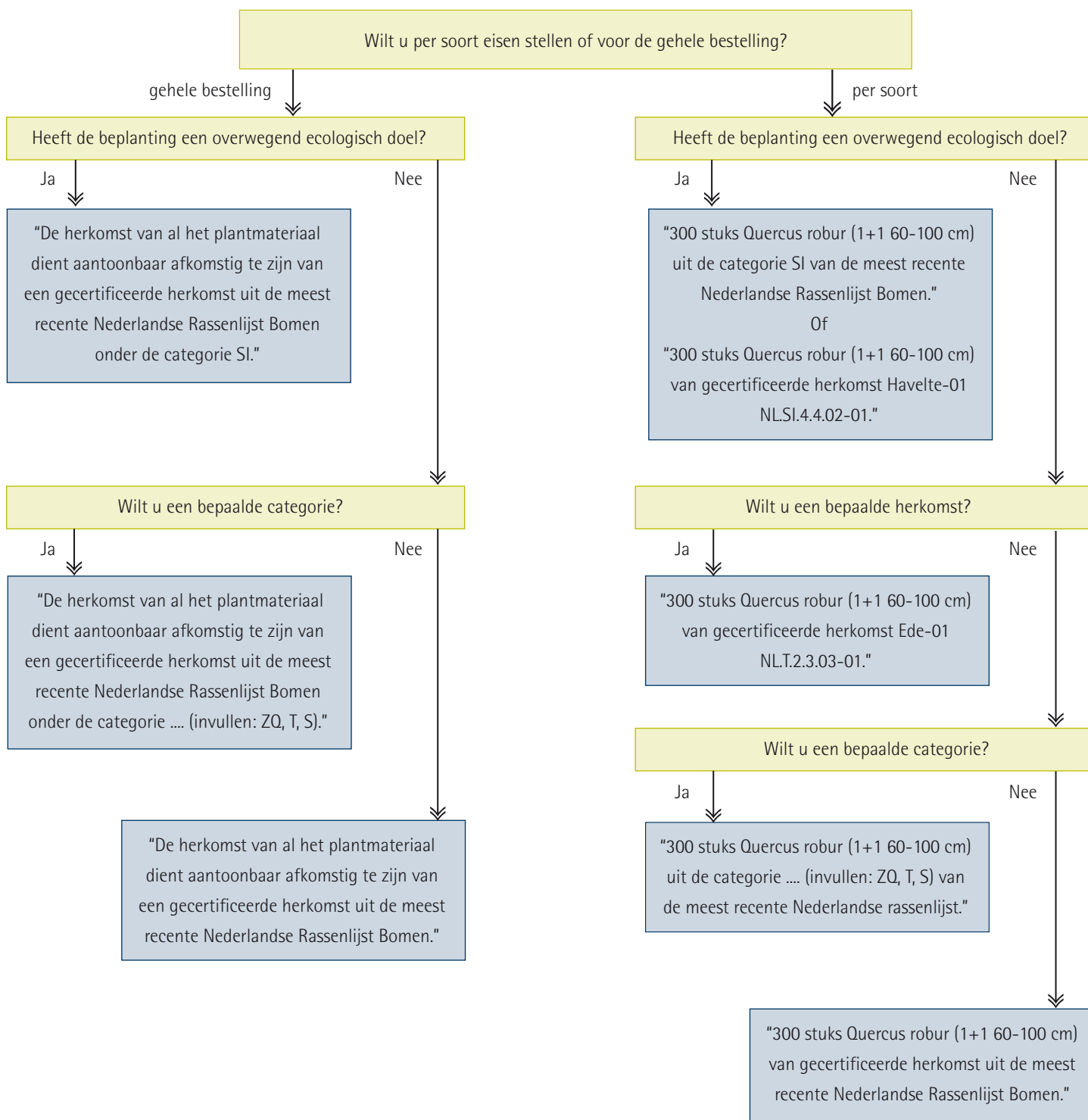
Bovenstaande regels zeggen niets over de kwaliteit en herkomst en zijn strikt wettelijke vermeldingen m.b.t. de minimum fyto-sanitaire regelgeving.

- MPS/Florimark: keurmerk dat aangeeft dat het plantmateriaal is geteeld volgens de eisen die stichting MPS stelt op het gebied van bijvoorbeeld gewasbeschermingsmiddelen, energie, verpakking en (kunst)mestgebruik.
- Milieukeur: keurmerk van SMK (Stichting Milieukeur) dat aangeeft dat plantmateriaal is geteeld met methoden die het milieu minder belasten, onder meer op het gebied van grondstoffen, energie en water, schadelijke stoffen, gewasbescherming, biodiversiteit, verpakking en afval.
- EKO: keurmerk dat aangeeft aan dat plantmateriaal biologisch is geteeld en bovendien afkomstig is van een bedrijf dat extra aandacht besteedt aan duurzaamheid.

De meeste leveranciers verkopen vaak zowel plantmateriaal met en zonder keurmerk. Alleen een keurmerk op het briefhoofd van de leverancier zegt dus nog niets over het geleverde plantsoen.

- NEN 7412: de norm die criteria en eisen voor de uiterlijke kwaliteit van plantmateriaal stelt, zoals lengte/sortering, verplanting, aantal groeiseizoenen. Het is verstandig om NEN 7412 op te nemen in bestek of bestelling als eis voor de uiterlijke kwaliteit.

Figuur 1. Stroomschema voor de bepaling van de relevante opdrachtformulering in het geval van specificatie per soort.

- SI: de categorie 'van bekende origine/ Source Identified' is in Nederland gereserveerd door autochtoon plantmateriaal.
- ZQ: de categorie 'Gekeurd' bestaat uit plantmateriaal waarvan de moederbomen op individueel niveau zijn geselecteerd op bosbouwkundige criteria. Deze individuele bomen zijn bijeengebracht in een 'zaadgaard'
- T: de categorie 'Getest' bestaat uit bosbouwkundig plantmateriaal dat in veldproeven een significante meerwaarde had boven de geaccepteerde standards.
- S: de categorie 'Geselecteerd' bestaat uit plantmateriaal uit een geselecteerde opstand die positief beoordeeld is op bosbouwkundige criteria.

Figuur 2. Voorbeeld van een leverancierscertificaat

Leveranciersdocument

afgegeven overeenkomstig Richtlijn 1999/105/EC

documentnr. is per bedrijf willekeurig en dient alleen voor tracering

1 DOCUMENT No: **20553/2013/001** Nummer afleveringsbon:

2 Basis-certificaat Nr.: **EG:NL 31/11- 1774** 3 Datum verhandeling:

Basiscertificaat nr. verwijst naar het oorspronkelijke zaadpartij nr. waaruit de planten zijn geteeld. In Nederland altijd door NAKT uitgegeven in dit geval uitgegeven in Nederland, 2011 op certificaatnr. 1774

4 Naam en adres leverancier:
 Boomkwekerij
adres
postcode , woonplaats

gegevens voor terugtracering

5 Naam en adres van de afnemer:

Aansluitnummer Naktuinbouw: **12344**

6 Botanische naam: **Betula pendula**

7 Aard van het teeltmateriaal:
 a Zaden 0
 b Plantdelen 0
 c Planten (naakte wortel) **X**
 d Planten/container 0

bij bosplantsoen nagenoeg altijd planten met naakte wortel

8 Categorie van het teeltmateriaal:
 a Van bekende origine (SI) 0
 b Geselecteerd (S) **X**
 c Getoetst (T) 0
 d Gekeurd (ZQ) 0

aanduiding uit welke categorie van de Rassenlijst Bomen

9 Aard van het uitgangsmateriaal:
 a Zaadbron 0
 b Opstand **X**
 c Zaadgaard 0
 d Ouderplanten van families 0
 e Kloon 0
 f Klonen mengsel 0

aanduiding over de opstand waar het zaad gewonnen is In dit geval een Selectieopstand

aanduiding of betreffende materiaal voor Bosbouwkundige toepassing is toegelaten

dit is het registratienummer van de opstand, te herleiden naar de Rassenlijst Bomen

10 Toepassing: **Bosbouwkundig teeltmateriaal**

In Nederland alleen van belang voor aanduiding autochtoon, als SI categorie in Rassenlijst Bomen aangegeven

11 Nummer van het uitgangsmateriaal in het nationale register: **NLS.8.3.02-01**

12 Autochtoon 0 Niet-autochtoon 0 Oorsprong onbekend **X**
 Inheems 0 Niet-inheems 0

13 Land van herkomst en herkomstgebied of locatie van het uitgangsmateriaal: **Nederland Vaartbos -01**

benaming zaadopstand zoals vermeld in Rassenlijst voor Bomen

14 Oorsprong van het uitgangsmateriaal (voor niet-autochtoon/niet-inheems materiaal, voorzover bekend): **Zaadgaard Urk-01**

aanvullende informatie van de herkomst van de zaadopstand, indien bekend

15 Hoeveelheid teeltmateriaal: **1500 st.**

16 Duur verblijf in kwekerij: **1+1**
 17 Rijpingsjaar van de zaden: **2011**

Jaar waarin de zaden zijn geoogst/gerijpt. Komt nagenoeg altijd overeen met aanduidingsnummer basiscertificaat.

18 Is bij de productie van het uitgangsmateriaal gebruik gemaakt van genetische modificatie: **X Nee**

19 Is het uit zaad verkregen materiaal achteraf vegetatief vermeerderd? **X Nee**

20 Datum afgifte:

Handtekening leverancier: